

SAVAŞ EKONOMİSİ VE ORTADOĞU'DA SAVAŞIN EKONOMİSİ-I

Savaş ekonomisi, iktisadın temel sorusuna, 'ne üretelim' sorusuna verilen yanıtın 'savaşın gerektirdiği mal ve hizmetleri üretelim' şeklinde değiştirilmesini gerektirmektedir. İlk temel soruya verilen yanıtta bu değişiklik, nasıl üretelim ve kimler için üretelim sorularına verilen yanıtları da değiştirmektedir. Böylece, savaş servetin ve gelirin toplumu oluşturan bireyler ve sosyal sınıflar arasında yeniden dağılımına neden olmaktadır.

Harun ÖZTÜRKLER

İki bölümden oluşacak bu yazının ilk bölümünde savaş ekonomisi teorik ve kavramsal olarak açıklanacak, ikinci bölümde ise Ortadoğu'da savaşın ekonomisinin kısaca bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Hemen başta ekonominin bir sosyal bilim olmasına karşın, savaş ekonomisinin pozitif bir bilim olduğunu, savaşın nedenleri ve önlenmesi için yapılması gerekenler, savaşın finansmanı, savaş sonrasında ülkelerin yeniden inşası ve savaş tazminatı gibi birçok çalışma alanını içerdiğini vurgulamamız gerekmektedir. Bu çerçevede savaş ekonomisini, bir ekonominin sahip olduğu kaynakları savaşın önlenmesi, savaşın sürdürülmesi ve savaş sonrasında ortaya çıkan tahribatı gidermek üzere örgütlemesinde kullandığı sistem olarak tanımlayabiliriz.

Savaş ekonomisi, iktisadın temel sorusuna, 'ne üretelim' sorusuna verilen yanıtın 'savaşın gerektirdiği mal ve hizmetleri üretelim' şeklinde

değiştirilmesini gerektirmektedir. İlk temel soruya verilen yanıtta bu değişiklik, nasıl üretelim ve kimler için üretelim sorularına verilen yanıtları da değiştirmektedir. Böylece, savaş servetin ve gelirin toplumu oluşturan bireyler ve sosyal sınıflar arasında yeniden dağılımına neden olmaktadır. Daha açık bir ifade ile savaş, ekonomik refah anlamında kimi birey ve sosyal sınıfların kazançlı, kimilerinin ise zararlı çıkması sonucunu doğurmakta, zararlı çıkanlar savaşın bir an önce bitmesini isterken, kazançlı çıkanlar savaşın sürmesinden yana bir ekonomi-politik tercih ortaya koymaktadırlar.

Savaş ekonomisinin en önemli çalışma alanlarından birisi bugünkü savaşların gelecekteki kuşaklara olan maliyetidir. Bu maliyet, yalnızca bugünkü savaşların finansmanının gelecek kuşaklara yansıyan mali külfeti değildir. Bu kuşakların savaş olmasaydı sahip olacakları ekonomik refah ile savaş sonrası gerçekte

sahip oldukları refah düzeyi arasındaki fark ve savaş nedeniyle nüfusun niteliğinde ortaya çıkan düşme, gerçek maliyetleri oluşturmaktadır. Gelecek kuşaklara maliyet çerçevesinde; savaşa hazırlık ve savaş sırasında iş gücünün önemli bir kısmının üretken sektörlerden çekilmesi ve bu süreçte sivil ekonominin gerektirdiği niteliklerini kaybetmeleri nedeniyle savaş sonrasında yeniden ekonomiye kazandırılmaları için gerekli büyük çaplı eğitim programları ve buna rağmen işsiz kalmaları ve böylece topluma yükleyecekleri maliyetleri de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Böylece, toplumun üretken yapısı bozulmakta, vergi verenler azanlarken sosyal fonlardan yararlananlar artmakta, bunun bir sonucu olarak da kamu maliyesinin yükü artmaktadır.

Teorik ve pratik düzlemlerde hem iç savaş ile ülkeler arasındaki savaş hem de her iki savaşın nedenleri ile savaşın yapılabilişliğini ve maliyetlerini ayırmak gerekmektedir. Ülkeler arasındaki savaşların nedenlerini daha kolay sınıflandırmak olanaklıyken, iç savaşlar için yoksulluk, sosyal eşitsizlik, ekonomik koşullarda kısa sürelerde ortaya çıkan hızlı bozulmalar, yüksek oranlı ve özellikle genç işsizliğin varlığı, etnik ve dinsel çatışmalar, değerli kaynakların varlığı ve meşru olmayan baskıcı hükümet biçimleri gibi çok daha geniş bir nedenler listesi yapılabilir. Bu listede yer alan değerli kaynakların varlığının özellikle önemli olduğu ve savaşın finansmanı ve böylece yapılabilişliği ile sürdürülebilirliğini sağladığına vurgu yapmalıyız. Öte yandan, ülkeler arası savaşın nedenleri geleneksel olarak ideoloji, kimlik, jeopolitik güvenlik, hegemonya ve ekonomik gibi daha üst kavramsal çerçeveler içinde ele alınmaktadır. Bu çerçevede, nüfus, toprak, doğal kaynaklar,

özellikle değerli madenlerin varlığı savaşın hem nedenlerini oluşturmakta hem de sürdürülebilirliği belirlemektedir. Her iki savaş türü için de savaşın çapı, hem nedenleri ile ilgilidir hem de maliyetleri ve sonuçlarını belirler.

Ülkeler arası savaşlar, doğal olarak diğer ülkenin sahipliği ve kontrolü amaçlarını kapsarken, iç savaşlar merkezi hükümetin kontrolü, ülke içerisinde bağımsız devletler veya otonom bölgeler kurulması gibi nedenleri içermektedir. Bu bağlamda, iç savaşlar çerçevesinde politik baskı, eşitsizlik, petrol gibi değerli kaynakların varlığı, kalkınma düzeyi ve bunun bir sonucu olan düşük gelir seviyesi ve ekonomik büyüme, işsizlik, göçler, hızlı demografik dönüşümler, heterojen kimlik ve inanç yapıları ve 'çatışma ortamına alışık olma' gibi birbirlerini besleyen süreçler ön plana çıkmaktadır. Her iki savaş türü için tarihsel bir gözlem, yüksek askeri harcamaların varlığının, güçlü ve büyük orduların savaşın insan ve ekonomik maliyetlerini büyük ölçüde artırmasına karşın savaşları engellemedikleridir. Ancak yüksek askeri harcama ve güçlü ve büyük ordular ve muhalif grupların varlığı savaşları 'yapılabilir' kılmaktadır.

Tarihsel ve teorik bir bağlamda, merkantilist ekonomik düşünce okulu, savaşın ülkeler arasında olan, emperyalist ülkelerin hammadde ihtiyaçlarının karşılanması bir aracı olarak değerlendirdi. 19. yüzyılda uluslararası ticaret barışçıl uluslararası ilişkiler çerçevesinde kurgulanabildiğinden savaşın nedeni ortadan kalmış gibi gözüktü. Ancak, aynı döneme denk düşen sanayileşme süreci, yeni sosyal çatışma alanları yarattı. Bu süreç, hem savaşın mekânını ülke içerisine taşıdı hem de iktisadi düşünceye sınıf savaşları kavramının geliştirilmesi olarak yansıdı. Öte yandan bu süreç, rakip politik ve

ekonomik sistemleri de ortaya çıkararak daha küresel ve kutuplaşmış bir savaş kavramını, soğuk savaş ortaya çıkardı. Bu gelişme, kurumsal iktisadi yaklaşımın savaş kapitalist sistemin işleyişi çerçevesinde ele almasına neden oldu. Kitlesel imha silahlarının geliştirilmesi, hem savaşın mekânını bir kez daha değiştirdi hem de savaşın ekonomik analizi değişmek durumunda kaldı. Bu mekânsal değişim, yeni yüzyılda savaşların artık merkez ülkeler arasında değil, çevre ülkeler arasında ve çevre ülkelerde iç savaşlar niteliğinde olması anlamına gelmektedir. Bu çerçevede savaş ekonomisi savunma ekonomisinin sınırları dışına çıkmak, daha yerel ve kısmi analizler yapmak durumunda kaldı. Ekonomik analizin düzlemindeki bu kayma, temel varsayımları ve araçları da farklılaştırdı. Örneğin, kutuplar ve ülkeler arası savaşın ekonomik analizini konu alan savunma ekonomisi güçlü bir devlet varsayımı üzerine kurgulanırken, yeni savaş ekonomisinin temel çıkış noktalarından birisini 'başarısız devlet' varsayımı oluşturmaktadır. Öte yandan bu yeni ekonomik analizin, çatışmanın yaşandığı ülke insanların perspektifinden başarısız bir devletin varlığı ile iç savaş arasındaki tercihin akla uygun bir modelini geliştirmek gibi bir zorluğu söz konusudur. Üstelik yeni çatışma türleri politik, sınıfsal, etnik, dini vb. gruplar arasında güç transferleri içerdiği için, yeni ekonomik analiz bu güç transferinin ekonomik kaynakların dağılımı ve ekonomik örgütlenme üzerine etkilerini de modellemek durumundadır. Daha da önemlisi, yeni ekonomik analizin, bu çatışma türünün az gelişmişlik ile karşılıklı nedensellik bağını, az gelişmişliğin çatışmayı, çatışma ortamının az gelişmişliği beslediğini ve bu fasit dairenin dış bir müdahale olmadan kırılmayacağı

gözlemini modellerine entegre etmeleri gerekmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, gelecek sayıda Ortadoğu'daki güncel savaşların ekonomisini analiz etmeye çalışacağız. Bu savaşların temel özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- i) Bu savaşlar, ülkeler arasında sıcak çatışmalar biçiminde değil, iç savaşlardır.
- ii) Bu savaşlar, düşük gelirli ülkelerde yaşanmaktadır.
- iii) Bu savaşlar, dünyanın diğer bölgelerindeki benzerleri gibi uzun sürelidirler.
- iv) Bu savaşların en önemli özelliklerinden birisini ortaya çıkardıkları büyük göçler ve zorla yer değiştirmek zorunda kalan milyonlarca insan oluşturmaktadır.
- v) Bu iç savaşlardan, formel yada enformel olarak müdahil olmaları bir yana, komşu ülkeler göçler, ticaret ve diğer kanallardan ekonomik olarak büyük ölçüde etkilenmektedirler.

Gelecek sayıdaki yazıda, bu savaşların nedenlerinin ve ekonomik sonuçlarının, bahsi geçen bu özelliklerini de dikkate alarak, bir değerlendirme yapacağız. Bu değerlendirmeyi, savaşların bölgedeki mal ve hizmet ve faktör piyasaları gibi ekonomik kurumlar, demografik yapı, ticaret, teknolojik gelişme ve ekonomik performans üzerindeki etkileri çerçevesinde ve gayrisafi yurtiçi hasıla, kamu borcu ve vergileme, tüketim, yatırım, enflasyon, gelir dağılımı vb. makroekonomik büyükler bağlamında yapacağız. ○

Doç. Dr., ORSAM Ortadoğu Ekonomileri Danışmanı, Kırıkkale Üniversitesi